

TIJORAT BANKLARINING HISOB SIYOSATI VA MOLİYAVIY HISOBOTLARIGA QO'YILADIGAN TALABLARI

Bazarova Zalina Sadikovna

O'zbekiston Respublikasi Bank moliya akademiyasi tinglovchisi

Bank hisobi, audit va nazorati yo'nalishi 1-kurs talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada tijorat banklarining hisob siyosati va moliyaviy hisobotlariga qo'yiladigan talablari haqida atroflicha bayon qilinadi. Shu bilan birgalikda ushbu yo'nalishdagi xalqari tajriba ham keltirilib o'tiladi.

Kalit so'zlar: bank hisobi, audit, kredit tizimi, moliyaviy barqarorlik, moliyaviy hisobot va h.k.

Bugungi kunda respublikamizda buxgalteriya hisobi va moliyaviy hisobot tizimini moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari (MHXS)ga muvofiqlashtirish bo'yicha amalga oshirilyotgan ulkan ishlarni navbatdagi bosqichiga o'tildi, desak bo'ladi. Chunki O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi MHXSni joriy etish bo'yicha vakolatli organ sifatida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 24-fevraldagi PQ-4611-son "Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga o'tish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi qarorida belgilangan vazifalar ijrosini to'liq ta'minlab kelmoqda. O'tgan vaqtda vazirlik tomonidan Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari Fondi bilan 2020-yil 11-noyabrda MHXS hujjatlarini davlat tiliga tarjima qilish va boshqa tillarda foydalanish huquqini olishni nazarda tutuvchi bitim imzolangan edi. Mazkur bitimning amaliy ijrosi sifatida Vazirlik tomonidan "Moliyaviy hisobotlarni taqdim etishning konseptual asosi" bilan birga jami 41 ta xalqaro standartlar (MHXS), 2 ta standartga ShDQ sharhi hamda 17 ta standartga MHXSShQ sharhi davlat tiliga tarjima qilinib amaliyotda qo'llash uchun tavsiya etildi (MHXS bo'yicha ekspertlar guruhi xulosasi bo'yicha). Natijada, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 24-avgustda 507-son qarori bilan tasdiqlangan "Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari va unga tushuntirishlar matnini tan olish tartibi to'g'risida"gi nizom MHXS Fondi tomonidan qabul qilingan MHXS va unga tushuntirishlar matnini O'zbekiston Respublikasi hududida qo'llash uchun tan olish tartibini belgilab berdi.

Yuqorida ta'kidlanganidek, Vazirlik MHXSga o'tish bo'yicha keyingi bosqichdagi ishlarni boshlab yubordi. Ya'ni respublikamizda amalda bo'lib turgan 24 ta buxgalteriya hisobining milliy standartlarini (BHMS) umumlashtirish orqali xalqaro standartlarga uyg'unlashgan Moliyaviy hisobotning milliy standartini (MHMS) ishlab chiqish maqsadida MHXS Fondi bilan yangi shartnoma imzolandi. Natijada, Osiyo taraqqiyot banki (OTB) O'zbekistonning Kichik va o'rta biznes subyektlari uchun MHXS asosida moliyaviy hisobot tayyorlash salohiyatini oshirish maqsadida amalga oshirilayotgan kichik va o'rta biznesni rivojlantirish dasturi doirasida Moliya vazirligini qo'llab-quvvatladi. Bugungi kunda MHXS Fondi bilan tuzilgan shartnomaga asosan Moliya vazirligi tomonidan kichik va o'rta biznes subyektlari uchun MHXS asosida ishlab chiqilgan moliyaviy hisobotning milliy standartlari (MHMS) loyihasi 2024-yil 1-yanvardan amaliyotga tatbiq etilishi rejalashtirilgan. Mazkur MHMS loyihasi bo'yicha keng jamoatchilikning fikr-mulohazalarini bilish uchun muhokamaga qo'yildi, natijada bu standartlarni (MHMS) yanada takomillashuviga olib keladi.

Hisob siyosati tushunchasiga xalqaro va milliy darajadagi iqtisodchi olimlar va sohaning amaliyotchi muta-xassislari (auditorlar, buxgalterlar, tahlilchilar) tomonidan ko'plab ta'riflar hamda turli yondoshuvlar berilgan. Ushbu ta'riflarning barchasida yagona bir maqsad mujassamlashganini ko'rish mumkin, ya'ni hisob siyosati buxgalteriya hisobini yuritish va moliyaviy hisobotlarni tuzishga qaratilgan qoidalar majmuidan iborat. Biz asosan hisob

siyosatiga berilgan tushuncha va ta'riflarni yoritishda xalqaro va milliy standart qoidalari bilan cheklanamiz. Demoqchimizki, yuqorida Prezident qarorida keltirib o'tilgan jumлага javob berishga harakat qilamiz. "Hisob siyosatlari, hisoblab chiqilgan baholardagi o'zgarishlar va xatolar" nomli 8-son BHXSda quyidagi ta'rif shakllantirilgan: Hisob siyosati - bu tadbirkorlik subyekti tomonidan moliyaviy hisobotlarni tayyorlashda va taqdim etishda qo'llaniladigan muayyan tamoyillar, usullar, odatlar, qoidalar va amaliyotlardir. Berilgan ta'rif aniq va to'g'ri maqsad uchun yo'naltirilgan. Bizning amaliyotimizda esa bunga biroz boshqacharoq yondoshilganini ko'rishimiz mumkin. Masalan, milliy standartda: "...hisob siyosati, deganda xo'jalik yurituvchi subyektning rahbari buxgalteriya hisobini yuritish va moliyaviy hisobot tuzish uchun qo'llaydigan usullari, ularning prinsip va asoslari bilan birgalikdagi jamlamasi tushuniladi", deb ta'rif berilgan. Ushbu ta'rifdan ko'rinib turibdiki, bir vaqtning o'zida buxgal-teriya hisobini yuritilishi hamda hisob siyosatini shakllashtirilishiga xo'jalik subyekti rahbari mas'ul shaxs sifatida yondoshilgan.

Rossiya hisob siyosati qonunchiligining yana bir muhim jihati shundaki, hisob siyosatini shakllantirish xo'jalik subyekti buxgalteri yoki shunga tenglashtirilgan shaxslar tomonidan amalga oshirilishi hamda u rahbari tomonidan tasdiqlanishi ko'rsatib o'tilgan. Bizning amaliyotda esa bunday qoida mavjud bo'lmasada, hisob siyosatini bosh buxgalter tomonidan ishlab chiqilishi va u Kengash qarori yoki rahbar buyrug'i bilan tasdiqlanishi mumkinligi belgilanadi. Bu borada MHXSni muvaffaqiyatli qo'llayotgan Hindiston tajribasiga e'tibor qaratamiz. Hindiston buxgal-teriya hisobi standarti (Ind AS) da hisob siyosati va uni shakllantirish masalalari xalqaro standart (MHXS) talablariga to'liq muvofiqlashtirilgan. Masalan, hisob siyosatiga berilgan ta'rif bilan MHXSda berilgan ta'rif o'rtasida deyarli farqli jihatlari mavjud emas: "Hisob siyosati – bu moliyaviy hisobotlarni tayyorlash va taqdim etishda sub-yekt tomonidan qo'llaniladigan o'ziga xos prinsiplar, asoslar, konvensiyalar, qoidalar va amaliyotlar".

Yaponiyaning buxgalteriya hisobi standartlariga muvofiq: "Hisob siyosati - bu kompaniya boshqarish uchun moliyaviy hisobotni tayyorlashda foydalanadigan o'ziga xos prinsiplar va proseduralardir. Bunga buxgalteriya hisobining har qanday usullari, baholash tizimlari va axborotni oshkor qilish tartib qoidalari kiradi". Global pandemiya sharoitida Yaponiya Buxgalteriya Standartlari Kengashi (ASBJ) tomonidan 24-sonli "Hisob siyosatini yoritib berish, hisob siyosatidagi o'zgarishlar va xatolarni tuzatish" standartini qayta ko'rib chiqilganligi yuzasidan bayonot berildi (mazkur bayonot faqat yapon tilida mavjud).

"Buxgalteriya siyosati" atamasi 80-yillarning oxirida qo'llanila boshlandi. Xalqaro Buxgalteriya Standartlari Qo'mitasi tomonidan chiqarilgan standartlarda qo'llaniladigan inglizcha "buxgalteriya siyosati" iborasining rus tiliga bepul tarjimasida. 1992-yil boshida bu atama Rossiya Federatsiyasida buxgalteriya hisobi va hisoboti to'g'risidagi nizomda mustahkamlangan va hozirda buxgalteriya adabiyoti va amaliyotida juda keng tarqalgan. 1995-yildan boshlab xo'jalik yurituvchi sub'ektlar, shu jumladan kredit tashkilotlari hisobot davrida buxgalteriya hisobi jarayonining uslubiy, texnik va tashkiliy birligini ta'minlash maqsadida o'z hisob siyosatini shakllantirmoqda. Buxgalteriya hisobi tizimini qurish va faoliyatining barcha jihatlari ularning axborot va uslubiy o'zaro bog'liqligida buxgalteriya siyosatida keltirilgan. Buxgalteriya siyosati bank faoliyatining tuzilishi va xususiyatlariga muvofiq buxgalteriya hisobi usullarini joriy etish mexanizmini yaratishga yordam beradi. Har bir kredit tashkiloti majburiy hisob siyosatini ishlab chiqadi va tasdiqlaydi.

Buxgalteriya hisobining bir xil usulini qo'llash bo'lgan buxgalteriya siyosati turli tashkilotlarda har xil bo'lishi kerak. Baholashning aniq usullarini, hisob-kitoblarini, tarkibi va hisob-kitoblarni yuritish tartibini, buxgalteriya hisobi shakllarini va boshqalarni tanlash qobiliyati.

1. bularning barchasi umuman tashkilotning hisob siyosatini shakllantirishdagi erkinlik darajasini tashkil qiladi. Shunday qilib, tijorat bankining hisob siyosatini ishlab chiqish

maqsadlari quyidagilardan iborat:

2. normativ hujjatlarda ruxsat etilgan buxgalteriya hisobi usullaridan foydalanish tartibini belgilash;
3. mustaqil ishlab chiqilgan buxgalteriya hisobi va moliyaviy hisobotlarni tayyorlash usullariga tartibga soluvchi maqom berish;
4. bank faoliyatining tuzilmasi va o'ziga xos xususiyatlariga muvofiq buxgalteriya hisobi usullarini joriy etish mexanizmlarini belgilash;
5. xato va suiiste'molliklarni bartaraf etish uchun ichki bank nazorati usullarini o'rnatish.

Hisob siyosatini ishlab chiqish murakkab ko'p bosqichli jarayon bo'lib, uning ahamiyati katta. Hisob siyosatini bir hisobot davridan ikkinchisiga avtomatik ravishda takrorlash nafaqat samarasiz, balki xavfli hamdir, chunki o'zgargan iqtisodiy vaziyat, tashkilotning tashqi va ichki muhitidagi o'zgarishlar, agar buxgalteriya hisobi bo'lsa, tashkilotning moliyaviy ahvolidan yomonlashishiga olib kelishi mumkin. siyosatlar sozlanmagan. Bank rahbari tijorat bankida buxgalteriya hisobini tashkil etish va bank tomonidan amalga oshirilayotgan operatsiyalarning qonuniyligi uchun javobgardir. Hisob siyosati bosh buxgalter va boshqaruvchi tomonidan shakllantiriladi va tegishli tashkiliy-ma'muriy hujjatlarda (rahbarning buyrug'i, ko'rsatmasi) hujjatlashtiriladi. Bank hisob siyosatini shakllantirishda tanlagan buxgalteriya hisobi usullari tegishli tashkiliy-ma'muriy hujjat (hisob siyosati to'g'risidagi buyruq) e'lon qilingan yildan keyingi yilning 1 yanvaridan boshlab qo'llaniladi. Ulardan bankning barcha tarkibiy bo'linmalari (shu jumladan, alohida balansga ajratilgan) joylashgan joyidan qat'iy nazar foydalanadilar. Bankning bosh buxgalteri hisobotning o'z vaqtida to'liq va to'g'ri taqdim etilishi uchun javobgardir. Bankning hisob siyosatining barcha hujjatlari bank rahbarining imzosi bilan tasdiqlanadi. Buxgalteriya siyosatining bir qismi sifatida buxgalteriya hisobini tashkil etish uchun zarur bo'lgan boshqa muhim hujjatlar tasdiqlanishi mumkin.

Buxgalteriya siyosati - bu kompaniya tomonidan moliyaviy hisobotlarni tayyorlash va taqdim etishda foydalanish uchun tanlangan qoidalar va ko'rsatmalar. Buxgalteriya siyosati muhim ahamiyatga ega, chunki ular barcha kompaniyalar amal qiladigan asosni belgilaydi va yillar davomida va boshqa kompaniyalarga nisbatan taqqoslanadigan va izchil standart moliyaviy hisobotlarni taqdim etadi. Konservativ buxgalteriya siyosati kompaniyaning joriy moliyaviy ko'rsatkichlarini past baholaydi va keyingi yillarda yaxshi moliyaviy ko'rsatkichlarni ko'rsatadi. Bu yanada barqaror yondashuv va u kompaniyalarga yillar davomida yaxshilanishni ko'rsatishga imkon beradi, bu esa investorlar uchun ijobiy signaldir. Agressiv siyosatlar buxgalteriya siyosatini shunday qo'llaydiki, ular oldingi yillardagi ko'rsatkichlarni oshirib yuboradi va bu keyingi yillarda kompaniya faoliyatining pasayishiga olib keladi (garchi kompaniya shunday qilsa ham). Agressiv buxgalteriya siyosati, shuningdek, auditorlar yoki investorlar rahbariyat daromadlarni noto'g'ri ko'rsatayotgan yoki xarajatlarni taqsimlayotgan deb hisoblasa, qizil bayroqni ko'tarishi mumkin.